

УДК 37.015.3:81'23

Н.М. Громова,

доцент кафедри англійської мови Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат психологічних наук

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ ІНШОМОВНИХ ТЕКСТІВ

Громова Н.М.

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ ІНШОМОВНИХ ТЕКСТІВ

Стаття присвячена психологічним особливостям формування мовної особистості у процесі перекладу та інтерпретації іншомовних текстів. Іншомовна компетентність передбачає рівень професіоналізму особистості та володіння певними навичками, що входять до кола її компетенції. Виявлено, що процеси перекладу та інтерпретації іншомовних текстів характеризуються суб'єктивним баченням перекладачем мовної норми, інтуїцією та лексичною чутливістю, активною участю перекладача у творчій комунікації з автором. Встановлено, що під час перекладу іншомовного тексту відбувається формування мовної свідомості та мовної особистості читача, зумовлене розумінням та прийняттям картини світу іншої нації, а також збагачення її власного мовного поля та моделі світу.

Ключові слова: інтерпретація, іншомовні тексти, компетентність, мовна особистість, переклад.

Hromova N.M.

LANGUAGE PERSONALITY DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF FOREIGN TEXTS INTERPRETATION AND TRANSLATION

The article deals with psychological peculiarities of the language personality development in the process of foreign texts translation and interpretation. Foreign language competence comprises the level of the personality's professionalism and skills within the scope of the competence. It is found out that the processes of foreign texts translation and interpretation are characterized by the translator's subjective vision of the language norms, as well as his intuition and lexical sensitivity, active participation in creative communication with the author. It is determined that while foreign text translation language conscience and language personality of the reader are formed according to the understanding and the world view perception as well as enrichment of the own language environment and the model of the world.

Key words: interpretation, foreign texts, competence, language personality, translation.

Громова Н.М.

ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ ВО ВРЕМЯ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ПЕРЕВОДА ИНО- СТРАННЫХ ТЕКСТОВ

Статья посвящена психологическим особенностям формирования языковой личности в процессе перевода и интерпретации иностранных текстов. Иноязычная компетентность предполагает уровень профессионализма личности и владение навыками, которые входят в круг ее компетенции. Виявлено, что процессы перевода и интерпретации иностранных текстов характеризуются субъективным восприятием переводчиком языковой нормы, интуицией и лексической чувствительностью, активным участием переводчика в творческой коммуникации с автором. Установлено, что во время перевода иностранного текста происходит формирование языкового сознания и языковой личности читателя, а также обогащение его собственного языкового поля и модели мира.

Ключевые слова: интерпретация, иностранные тексты, компетентность, перевод, языковая личность.

Питання мовної компетентності цікавить багатьох дослідників у галузі психології, лінгвістики, соціології та інших наук завдяки процесам глобалізації та культурно-мовного зближення народів, так званого діалогу культур, який відбувається зараз у суспільстві. Культурна гетерогенність суспільства породжує низку питань стосовно міжкультурної комунікації, зокрема проблеми перекладу або перекодування повідомлення іншою мовою. Питання розуміння й передачі інформації безпосередньо пов'язане з проблемою інтерпретації повідомлення. У межах компетентнісного підходу в освіті питання навчання основ перекладу та інтерпретації текстів іноземною мовою набуває важливого значення, оскільки доступність до інформації іноземною мовою та вміння нею користуватись сприяє професійному та особистісному розвитку студентів. Таким чином, художній текст становить особливу наукову проблему з точки зору його розкодування, осмислення, інтерпретації.

Серед досліджень, присвячених особливостям мови, перекладу, інтерпретації та мислення, на особливу увагу заслуговують роботи В. Артемова, Л. Бархударова, Б. Беляєва, Є. Верещагіна, І. Зимньої, І. Карпова, В. Комісарова, О. Леонтьєва, О. Лозової, Я. Рецкера, Н. Чепелевої, А. Швейцера. Хоча питання адекватності перекладу, інтерпретації іншомовних текстів та їх розуміння вивчається дослідниками протягом декількох десятиліть, проте багатоаспектність та складність взаємозв'язку цих процесів відкриває нові перспективи для подальших досліджень. Зокрема, недостатньо вивченою залишається проблема психологічних особливостей інтерпретації та перекладу іншомовних художніх текстів.

Метою даної роботи є виявлення основних психологічних особливостей формування мовної особистості під час інтерпретації та перекладу іншомовних текстів. Головними завданнями вважаємо: 1) розглянути компетентнісні складові мовної особистості; 2) проаналізувати психологічні особливості інтерпретації та перекладу іншомовних текстів; 3) встановити психологічні чинники формування мовної особистості під час інтерпретації та перекладу іншомовних текстів.

Уміння розуміти та перекладати іншомовні тексти, з одного боку, потребує, а з іншого, сприяє розвитку іншомовної компетентності. Але, насамперед, треба визначитись з розрізненням понять «мовна компетентність» та «мовна компетентність».

І. Зимня пропонує розглядати компетентності як приховані психологічні новоутворення, що проявляються у компетентностях. Авторка виділяє компетентності, які відносяться до самої особистості, як суб'єкта діяльності (життєві та культурні цінності, здоров'я, професійний розвиток, розвиток мови і мовлення), компетентності в галузі соціальної взаємодії (існування в сім'ї, колективі, суспільстві,

усне і письмове спілкування), компетентності щодо діяльності людини (пізнання, діяльність, опрацювання інформації, тощо) [3].

Мовну компетентність розуміють як вроджене знання про мову, потенційне знання мови, правил її функціонування, результат навчальної діяльності. Комунікативна компетентність є складовою мовної компетентності.

Загальними умовами формування мовної компетентності слугують професія, освіта, вік, національність, умови виховання. Компетентність містить коло питань, проблем, галузей, на яких дана особистість добре розуміється і якими вона володіє, а компетентність — це характеристика самої особистості, рівень її обізнаності та професіоналізму з певних питань.

Мовна компетентність — це, насамперед, володіння певною компетентністю в результаті навчання та особистісне ставлення людини до предмету знань; надає індивіду можливість сприймати, розуміти повідомлення і проявляється в мовленнєвому акті — породженні висловлювання, яке, підлягаючи в ході мислення процесам обробки і перетворення, відображає рівень мовної компетентності. Основними складовими іншомовної компетентності є: читання, говоріння, написання іноземною мовою, а також розуміння на слух формального й неформального мовлення.

Під час читання тексту іноземною мовою читач одночасно виступає і перекладачем, тому, сприймаючи текст, пропускає його крізь власну картину світу. У результаті перекладу виявляються такі трансформаційні зміни, як додавання нової інформації і залишення суттєвої інформації поза увагою, звуження поля інтерпретації, а також його розширення у конкретних питаннях. Таким чином, межі правдоподібності і вимислу залежать від компетентності перекладача і його власного вибору, який за ідеальних умов не повинен спотворювати задум автора.

Інтерпретація передбачає переклад смислу повідомлення іншою мовою, тобто надання змісту реаліям інших культур, інтерпретацію історичної події і надання їй смислу з точки зору сучасності.

Якобсон Р. виокремлює інтерпретацію вербальних знаків за допомогою інших знаків всередині мови (внутрішньомовний переклад), інтерпретацію вербальних знаків однієї мови за допомогою вербальних знаків іншої мови (міжмовний переклад) та інтерпретацію вербальних знаків невербальними знаками (міжсеміотичний переклад) [8].

У міжмовному перекладі як виді інтерпретації, намагаючись зберегти смисл повідомлення, закладений в текст автором, і адаптуючи його до культурного і історичного рівня читача та суспільства в цілому, перекладач постійно знаходиться в пошуках компромісу між двома мовами, тому адекватність перекладу та оригіналу є своєрідним

баченням проблеми перекладачем, а також його суб'єктивним баченням мовної норми. Можна стверджувати, що під час творчого перекладу-інтерпретації з'являється «третя мова».

Під час перекладу у мисленні відбувається одночасно два процеси: 1) перехід від однієї мовної послідовності до мовної послідовності в іншій мові; 2) висловлювання перекладача іноземною мовою стосовно певної ситуації на основі знань про неї. На цьому етапі відбувається процес перекодування значень і розуміння авторських смислів або створення нових.

Не треба забувати ще й про таку здатність перекладача, як інтуїція, що допомагає визначити саме той смисл, який важко визначити логічним шляхом. Він залежить від особливої лексичної чуттєвості [2] особи, що сприймає текст. Ця чуттєвість і інтуїція є складним ірраціональним фактором перекладацької компетенції, вони не підлягають логічному поясненню і не мають чітких критеріїв аналізу. Тут місце прояву психологічних факторів.

На слухну думку В. Комісарова, перекладач може дотримуватись смислу вихідного повідомлення у тексті, а може змінювати певною мірою зміст цього повідомлення. Тому переклад та інтерпретація є процесами, які не протиставляються одне одному, а, навпаки, є взаємопов'язаними, що виражається у необхідності здійснення певного переосмислення і переоформлення (інтерпретації) даної інформації ще до початку здійснення перекладу [4].

Під час перекладу важливим є не тільки формальний зміст повідомлення, а і його внутрішній смисл, мета повідомлення, те, що намагався сказати автор своїми словами. При цьому мовна форма висловлювання не завжди, але інколи й зовсім не збігається із вкладеним у нього смислом. Тобто висловлювання, взяте окремо від контексту, співрозмовника і всієї соціокультурної ситуації, в якій воно створювалось, набуває багатьох значень і не є достатньо зрозумілим за межами ситуації. Таким чином, розкриття значень окремих складових тексту не дорівнює розкриттю загального смислу повідомлення. Тому перекладач, з одного боку, повинен донести справжній смисл сказаного, а з іншого, — бере на себе неабияку відповідальність за інтерпретування чужого висловлювання і пред'явлення його в іншому вигляді, на відміну від автора. У цьому випадку перекладач виступає активним учасником творчої комунікації, виконуючи роль помічника в порозумінні між автором і реципієнтом інформації.

З іншого боку, перекладач обмежений рамками, прийнятими у літературно-художній творчості: стилем, жанром, авторським ставленням до персонажів, та іншими, які відсутні у творчості автора, оскільки для нього вони є не рамками,

а його власним вибором. До того ж, історичні епохи творчості автора і перекладача часто різні, і це відбивається на їх світогляді, а отже, і в мові. Складність виявляється ще і в тому, що завдяки багатозначності текстів, залежно від ситуації і різноманітності інтерпретацій цих текстів робиться неможливим створення єдиних чітких критеріїв оцінювання відповідності перекладу оригіналу. Ми вважаємо, що право на існування мають теоретично всі переклади, які самі стають предметом лінгвістичних та психологічних досліджень.

Відомо, що кожна мова і культура відбиває навколишній світ, об'єктивну і суб'єктивну реальність, виходячи з тенденцій і протиріч у самій культурі, поєднуючи весь можливий культурний досвід розвитку певної нації, тому в будь-якій мові немає єдиного конкретного образу інтерпретованої реальності. Оскільки національна картина світу визначає мовну картину світу будь-якої нації, тому важливо пам'ятати, що мова відображає національні особливості народу-носія цієї мови, його дух і ментальність, які не завжди зрозумілі і близькі носіям інших мов і культур. Кожна нація бачить світ по-своєму, тому і інтерпретує зовнішні події та явища інакше, ніж інші нації, тому перекладачу треба серйозно ставитись не тільки до розуміння смислу повідомлення для себе, а й донести його до читача. Перекладаючи іншомовний текст, читачу потрібно зрозуміти і прийняти картину світу іншої нації, яка збагачує його власну і надасть ключ до правильного розуміння іншомовних повідомлень, що відображають свідомість іншого народу. Такий шлях пізнання іноземної культури сприятиме формуванню мовної особистості і, зокрема, формуванню у неї мовної свідомості.

Існує думка про неможливість існування адекватного перекладу взагалі, оскільки це неможливо довести. У цьому полягає постмодерністський релятивізм, який підтверджує, що художній текст має безліч можливих інтерпретацій, і всі вони підходять, тому немає можливості об'єктивно оцінити переклад і встановити його адекватність авторському задуму в тексті оригіналу.

Метою перекладу художнього тексту є створення суб'єктивного образу, реконструкція вкладеного автором задуму. Уміння «мислити образами» є невід'ємною характеристикою професіоналізму перекладача художніх творів.

З психологічної точки зору, перекладаючи текст, кожна людина здійснює: 1) власне індивідуальне прочитання, яке полягає в обробці вхідної інформації та її аналізі; 2) переоформлення згідно норм рідної мови та культури; 3) виробництво вихідного повідомлення.

Враховуючи, що кожна нація, народ, етноси, кожна культура створює свою модель світу, яка відбивається в мові і чітко не усвідомлюється

носіями мови, перекладач художнього тексту намагається вести «діалог культур».

Різниця в моделях світу інших культур помітна під час зустрічі (наприклад, під час перекладу іноземною або з іноземної мови) з реаліями інших культур, які можуть не існувати або існувати в іншому кількісному варіанті. Саме в таких випадках помітна значущість відмінних реалій в певній культурі і, відповідно, в певній моделі світу нації. Принцип «одомашнення» [7], який використовують перекладачі, полягає в заміні іншомовного терміну тим, що є рідним і зрозумілим читачу згідно його культури і, не зберігаючи первісного значення терміну, передає основний настрій і стиль повідомлення. Ми вважаємо, що через читання — перекладання — інтерпретацію художніх творів різних народів і відбувається взаємозбагачення мовного поля народів.

Змальовуючи процес перекладу художнього тексту, Джордж Стайнер поділяє його на чотири етапи, які несуть «психологічне навантаження»: 1) впевненість перекладача у наявності важливих значень у тексті; 2) «агресивне» розшифрування цих значень; 3) впровадження перекладу в іншу культуру, носієм якої є перекладач, при цьому відбувається взаємодія двох культур, що відбивається на картині світу перекладача, а текст перекладу зазнає трансформацій, порівняно з текстом оригіналу; 4) встановлення енергетичного балансу між текстом і перекладачем [9].

Таким чином, слова окремо взятої мови пов'язані певними асоціаціями з предметами, ідеями, реаліями, культурним надбанням окремої нації і, тому, не можуть повністю співпадати за значенням з подібними словами іншої мови, бо несуть у собі історичний досвід цілої нації багатьох десятиліть. Кожна нація розвивається своїм шляхом, проходить свої історичні етапи, і цей шлях відбивається як в культурі, так і в мові, надаючи словам особливих, до кінця зрозумілих лише

носіям цієї мови, значень і смислів. Отже, людина мислить тими категоріями, які належать до її рідної мови, і на їх основі будує власну картину світу. У процесі інтерпретації художнього тексту читач вбачає смисли, виходячи зі світоглядів свого часу, своєї епохи, особливо це стосується текстів минулих часів, коли настрої, віра і сподівання автора отримали перевірку історією і надали читачу нове висвітлення тогочасних ідей.

Отже, з кожним історичним поворотом, новим етапом людської історії прочитання і розуміння тексту змінюється, смисли оновлюються, розширюються, збагачуються, підтверджуючи теорію існування багатьох інтерпретацій і неможливості зупинитись на єдиній правильній інтерпретації тексту.

Підсумовуючи вищезазначене, варто підкреслити, що мовна компетентність як характеристика мовної особистості уособлює рівень її професіоналізму та володіння певними навичками, що входять до кола її компетенції. Основними складовими іншомовної компетентності є види мовної діяльності: читання, говоріння, написання іноземною мовою, а також розуміння на слух формального й неформального мовлення. Процеси перекладу та інтерпретації іншомовних текстів характеризуються суб'єктивним баченням перекладачем мовної норми, інтуїцією та лексичною чуттєвістю, активною участю перекладача у творчій комунікації між автором та читачем. Під час перекладу іншомовного тексту відбувається формування мовної свідомості та мовної особистості читача, зумовлене розумінням та прийняттям картини світу іншої нації, а також збагачення її власного мовного поля та моделі світу.

Вважаємо перспективним подальше вивчення питання збагачення мовного досвіду особистості, зокрема питання розвитку її критичного мислення та діалогічної взаємодії з текстовою інформацією.

ДЖЕРЕЛА

1. Бархударов Л.С. Уровни языковой иерархии и перевод / Л.С. Бархударов // Тетради переводчика. — № 6. — 1969. — С. 65.
2. Валгина Н.С. Теория текста. Учебное пособие / Н.С. Валгина. — М. : Логос, 2003. — 228 с.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата современного образования [Электронный ресурс] / И.А. Зимняя // Интернет-журнал «Эйдос». — 2006. — 5 мая. — Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. — М. : Высшая школа, 1990. — 253 с.
5. Мирам Г.Э. Профессия: переводчик / Г.Э. Мирам. — К. : Ника-Центр, 2001. — 160 с.
6. Олександренко К.В. До питання про психологічну сутність іншомовної комунікативної компетенції / К.В. Олександренко, Ю.В. Якимчук, К.В. Дубовий // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Психологічні науки. Серія 12, Вип. 16(40). — Київ, 2007. — С. 72–77.
7. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе / Перев. с итал. А.Н. Ковалю. — СПб. : «Симпозиум», 2006. — 574 с.

8. *Якобсон Р.* О лингвистических аспектах перевода / Р. Якобсон // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. — М., 1978. — С. 16–24.
9. *Steiner George.* After Babel: Aspects of Language and Translation. — London ; Oxford&New York : Oxford University Press, 1975. — Second Edition 1992. — 538 p.

REFERENCES

1. *Barkhudarov L.S.* Urovni yazykovoi ierarkhii / L.S. Barkhudarov // Tetradi perevodchika. — № 6. — 1969. — S. 65.
2. *Valgina N.S.* Teoriya teksta. Uchebnoye posobiye / N.S. Valgina. — М. : Logos, 2003. — 228 с.
3. *Zimnyaya I.A.* (2006). Klyuchevye kompetentsii — novaya paradigma rezultata sovremennogo obrazovaniya. [Elektronnyi resurs] / I.A. Zimnyaya // Internet zhurnal «Eidos». — 2006. — 5 maya. — Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>
4. *Komissarov V.N.* Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty). М. : Vysshaya shkola, 1990. — 253 s.
5. *Miram G.E.* Professiya: perevodchik / G.E. Miram. — К. : Nika-Centr, 2001. — 160 s.
6. *Oleksandrenko K.V.* Do pytannia pro psychologichnu sutnist insomovnoi komunikativnoi kompetentsii / K.V. Oleksandrenko, Yu.V. Yakymchuk, K.V. Dubovyi // Naukovyi chasopys NPU imeni Drahomanova. Psykhologichni nauky. Seriia 12, Vyp. 16(40). — Kyiv, 2007. — S. 72–77.
7. *Eko U.* Skazat pochti tozhe samoye. Opyty o perevode / Perv. S ital. A.N. Kovalya. — SPb. : «Simpozium», 2006. — 574 s.
8. *Yakobson R.* О лингвистических аспектах перевода / R. Якобсон // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. — М., 1978. — С. 16–24.
9. *Steiner George.* After Babel: Aspects of Language and Translation. — London ; Oxford&New York : Oxford University Press, 1975. — Second Edition 1992. — 538 p.

*Рецензент — кандидат педагогических наук, доцент Д.В. Ольшанський
Прийнято до друку — кандидат педагогических наук, доцент Н.О. Терентьева*